

Milliyet

Yakın Tarihiniz

«Refah»
kim batırdı ?

PORTRELER

1927'den başlayarak Atatürk dönemi-
nin değişmez İçişleri Bakanı unvanını
kazanacaktı. Ancak İsmet İnönü ile
arasının açık olması yüzünden ve İnönü'nün
cumhurbaşkanlığına karşı koyduğu
iddiaları arasında, 11 kasım 1938'de
bakanlığı sona erdi.

İstanköy'de 1883'de doğdu. Midilli'de
ve daha sonra Galatasaray'da okudu.
1908'de hukuku bitirecek ve Paris'e
giderek orada da hukuk eğitimi görecektir.

1912'de devlet memuru oldu. Mülkiye
müfettişliği, genel müdürlük, öğretmenlik
yaptı. Mondoros'tan sonra, İzmir'de
Müdafayı Millî'ye girdi ve bu çalışmalarından
ötürü tutuklandı. İstanbul'un
işgali üzerine Malta'ya sürülecek, 1921'de
de Malta'dan kaçarak İtalya ve Almanya'da
bir süre yaşayacaktır.

Daha sonra Kurtuluş Savaşı'na katılmak
üzere Anadolu'ya geçer. 1922'de
Lozan'a giden Türk heyetinde danışmandır.
Aynı yıl hem İzmir Belediye Başkanı
seçilir, sonra da Menteşe'den T.B.M.M.'-
ye girer. 1924 İsmet Paşa hükümetinde
Tarım Bakanı olur.

1927'den sonra bütün hükümetlerde
İçişleri Bakanındır. CHP Genel Sekreterliği
de yapacak, devlet-parti birliğinin o
dönemdeki simgesi haline gelecektir.

Son olarak, Atatürk'ün hastalığı
sırasında görev yapan Celal Bayar
hükümeti döneminde, başbakanlıktan
uzaklaştırılan İsmet İnönü'ye karşı komplo
kurduğu söylentisi çok yaygındı. Bu
yüzden Atatürk'ün ölümünün ertesi günü
İçişleri Bakanlığı'ndan ayrılmak zorunda
kaldı.

Fransızca'dan pek çok çevirisi vardı.
1959 yılında İstanbul'da ölmüştür.

MALTA SÜRGÜNLERİ

İstanbul'un Mondoros'tan sonra işgali başlayınca, İngilizler, Türk direnişini kırmak
için faaliyete geçeceklerdi. Önce çalışmalarına yeni başlayan Meclisi Mebusan
kapatıldı ve işgale karşı olan politikacılar ile basın mensupları tutuklandı. Bu
tutuklananlardan ilk grup, bir İngiliz somürgesi, bir kırsalda yaşıyorlardı. Sürgünlerden
64'ü, 1921'de Londra Antlaşması ile serbest bırakıldı. Geri kalanlar savaş suçlusu olarak
yargılanmak isteniyordu. Bunlardan 16'sı kaçacak, diğerleri ise Sakarya Zaferi üzerine
serbest bırakılacaktır.

Bir önceki portre:
Muhammed Ali Cinnah

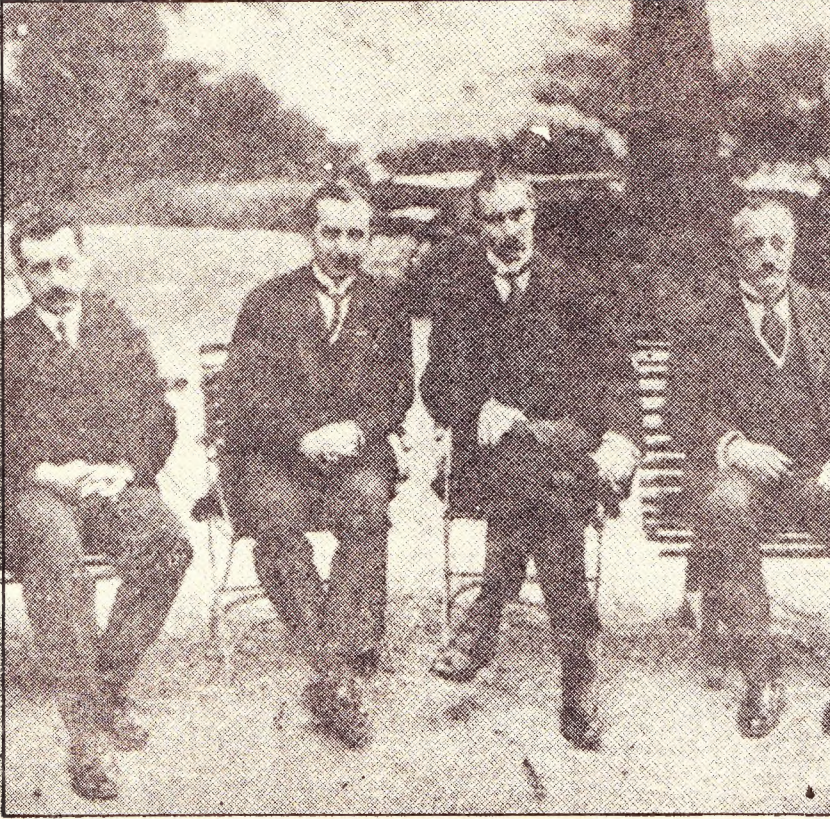
Elâ Cemil

● Hasan Saka
«Meclis'imiz on
parçaya bölünmüş
gibi gösteriliyor»
diyor, Başbakan
Rauf Bey,
kürsüden
Meclis'e
sesleniyordu: ●

Millet Meclisi'nde Lozan gizli görüşmeleri

ERGİN ÜNAL

«LOZAN'DA MEYDAN SAVAŞI VERİYORUZ»

İsmet Paşa ve bazı Türk delegeleri, Lozan'da, konferansın ilk günleri önemli konularda Türkiye'ye karşı hep birlikte hücumla geçen müttefiklerin tutumu nedeniyle oldukça zorlu geçmişti. Ancak, mücadelenin keskinleşmesinin asıl nedeni, her isediklerini dayatıp kabul ettireceklerini sanan Batılı büyük devletlerin, karşılarında kararlı ve hesaplaşmaya hazır bir Türk delegasyonu bulmalarıydı.

● 1923'ün son gününde,
Lozan'daki heyetten
Trabzon Milletvekili Hasan
Saka, Meclis'e bilgi vermek
üzere Ankara'ya geldi...
iyi haberler getirmemişti.
iyimser bir gelişme, somut
bir sonuç sonuç yoktu.
Görüşmeler ortadaydı.
Müttefikler bir cephe
oluşturmuşlar, boyuna rest
çekiyorlar, Türk tarafı da
bunları görüyor, mücadele
daha çetinleşiyordu

YENİYİL, yeni umutlar getirmeye-
di.
Lozan görüşmeleri sürüyordu.
Ancak, görüşmelerle ilgili sağlıklı bilgi
alınmıyordu. Gerek şifre olarak, gerek-
se kuryelerle gönderilen haberler bölük
pörçüktü. Bu durum karşısında Lozan
delegelerinden Trabzon milletvekili Ha-
san Saka'nın yurda dönerek, bilgi
vermesi uygun görüldü. Zaten heyet
başkanı İsmet Paşa da Meclis'in görü-
şünü almak istiyordu.

1922'nin son günleri, sıkıntılı bir ortamda geçti. Yılın son yaprağı takvimlerden düşerken, Hasan Saka, 31 aralık günü öğle üzeri Ankara'ya geldi. Hasan Bey, konferansın açılışından tam 40 gün sonra yurda dönerken, koltuğunun altında iyimser bir gelişme, somut bir sonuç yoktu. Görüşmeler hâlâ ortadaydı, hatta kesintiye uğraması bile mümkündü. Ortak bir cephe oluşturan müttefiklerin restleri, Türk tarafınca görülüyor, görüşmeler her geçen gün daha cetin bir durum alıyordu.

Hasan Saka Ankara'ya gelir gelmez, evine bile uğramadan soluğu Bakanlar Kurulu toplantısında aldı. Saat 14'te toplanan hükümet, gece 22'ye kadar Hasan Saka'yı dinledi.

Saka, ertesi gün de olağanüstü toplanan Meclis'e görüşmelerle ilgili ayrıntılı bilgiler verdi.

Hasan Bey, azınlıklar konusunun Lozan'da da heyecanlı görüşmelere ne-

● Hasan Saka, Meclis'ten

«bir ricada bulunacağının» belirtti. «'Türkiye'de istikrar yoktur. Yarın ne olacağı belli değildir Meclis bölünmüştür' gibi söylentiler Lozan'a aksettiriliyor» dedi. «Bunun olumsuz etkisi konferansta hemen hissediliyor. Cephemizin birlik beraberliğini istikrarın bulunduğunu her vesileyle dışa karşı belirtmek mecburiyetindeyiz»

den olduğunu bildirdi, müttefiklerin bu konuyu başka yönler çekmek istediklerine işaret ederek, «Biz, Türkiye'de azınlık denilince bundan sadece gayrimüslim azınlıkların anlaşıldığını söyledik» dedi, şunları ekledi:

«—Türkiye'de bunlardan başka azınlık yoktur. Azınlıklar gayrimüslimlerdir. Müslümanlar arasında böyle bir konu yoktur, dedik. Onlar ise aksini savundular, ırkî, lisanî azınlıklara da hukukiyet verilmesinde ısrar ettiler. Bizim görüşümüz kesindi, bu istekleri bütünüyle reddettik.»

İSTANBUL RUMLAR'I

Aşında, azınlıkların değiştirilmesi teklifi Türkiye'den gelmemiştir. Bu öneri, daha konferans açılmadan müttefiklerce yapılmıştı. Türk heyeti bunu hemen benimsedi. Ancak, daha sonraki günlerde Yunan baş delegesi Venizelos, aldığı talimat üzerine fikrini değiştirdi, mübadeleden vazgeçtiklerini bildirdi. Türk kanadı ise, ısrar etti.

Hasan Saka, bu konuda şunları anlattı:

«—Mübadele zorunludur. Türkiye'deki bütün Rumlara mukabil Yunanistan'daki Türkler de çıkarılacaktır. Ancak, İstanbul'un vaziyeti bir istisna teşkil etmiştir. Bunların değiştirmeye tâbi olmaması çok istenilmiştir. Bu durum karşısında, 1918 yılına kadar resmen İstanbul ahalisi olan Rumların kalmasına, bu konuyu takip eden Rıza Nur Bey tarafından muvafakat edilmiştir.»

PATRIKHANE

Bu arada Yozgat milletvekili Feyyaz Ali Bey, Hasan Saka'ya sordu:

«—Ya patrikhane...»

Hasan Bey, bunun üzerine «Patrikhanenin çıkarılması ve Patrik'in gönderilmesinde epey müşkülât çekileceği, cereyan eden görüşmelerden anlaşılmıştır» dedi. Bu sözler Meclis'te protesto ile karşılandı. Meclis biliyordu ki, özellikle son yıllarda «Bizans Kilisesi» olarak nitelenen Rum kiliseleri, Fener, Aynoros ve Atina üçgenini oluşturarak, âdeta birer «melanet yuvası» gibi faaliyet göstermişlerdi. Bu nedenle Patrikhane asla İstanbul'da kalmamalıydı.

Hasan Saka, Meclis'in tepkisi sürerken, sözlerine şöyle devam etti:

«—Lozan'da, bir azınlık hukuku dışında Patrikhane'nin imtiyazlarının tüm unsurları ile devam etmesinde ısrar edildi. Biz ise, tamamen kalkmasını istedik. Durum henüz kesinleşmedi. Ancak, bizim iddialarımız bir ölçüde kabul edildi. Bu durum karşısında Pat-

Türk delegelerinin Lozan'da konferans boyunca kaldıkları Lausanne Palace (Lozan Palas) oteli. Bina, bugün hâlâ otel olarak kullanılıyor.

● **Saka: «Onlara, 'Türkiye'de gayrimüslimler dışında azınlık yoktur' dedik. 'Müslümanlar arasında böyle bir konu yoktur' dedik. Onlarsa ırkî, lisanî azınlıklara da hukukiyet verilmesinde ısrar ettiler. Biz bütünyle reddettik.»**

rik İstanbul'da kalmaya muvaffak olabilirse, artık eski teşkilât vesaire ile değil, alelade bir Rum papazı, alelade bir Ruhanî teşkilât olarak kalacaktır. Patrik'in İstanbul'da kalmasına kesinlikle söz vermedik."

Hasan Bey daha sonra, Türkiye'de kalacak Rum ve Ermenilerin bir bedel karşılığı askerlik hizmetinden muaf olmalarının istendiğini hatırlattı, bunun reddedildiğini, kimseye bir imtiyaz verilemeyeceğinin bildirildiğini söyledi. Bu arada, İzmit milletvekili Hamdi Namık Bey, "Ya Museviler ne olacak?" sorusunu yöneltti. Hasan Saka, "Musevilerin de öteki gayrimüslimlerin azınlık haklarına dahil olduğunu" bildirdi.

ERMENİ YAPILAN ÇOCUKLAR

Lozan delegesi Trabzon milletvekili Saka, bunları anlattıktan sonra, "çok

önemli" bir sorundan söz edeceğini belirterek, dikkatleri başka bir noktaya çekti. Saka, Ermeni örgütlerinin 100 bin civarındaki Müslüman çocuğunu "Ermeni yetimi" diye aldıklarını belirtti, şunları söyledi:

"—Bu çocukların ailelerine iade edilmesinden başka çare olmadığını ve bundan asla sarfınazar edemeyeceğimizi bildirdik. Kendilerinden isimleri onlarca malûm olan çocukların ailelerine teslimi istedik."

Ermenistan konusundaki isteklerin Sevr'de olduğu gibi, Lozan'da da yeniden sergilendiğini, Maraş ve Gazi-antep civarı veya Erzurum'dan Rize'ye doğru bir bölgenin bunlara verilmesinin istendiğini, başta Amerika olmak üzere, birçok ülkenin Ermeni kamuoyuna angaje olduklarını kaydeden Hasan Saka, şunları ekledi:

"—Bu tekliflere gereken cevap verilmiştir. Bugün Ermenistan diye bir ülke bulunduğu, bunun ilk olarak Türkiye tarafından tanındığı, Ermenistan ile Türkiye arasında komşu olarak çeşitli işlemler ve ilişkilerin devam ettiği anlaşıldı. Ayrıca, Türkiye sınırları içinde hiçbir Müslüman'ın bir yerden kaldırılıp da Ermenilere yer verilemeyeceği kesinlikle söylendi."

«ADALETİN BAĞIMSIZLIĞI»

Hasan Bey, adli kapitülasyonlarda büyük müşkullarla karşılaştıklarını söyledi. Öteki konuları çoğunlukla sessiz bir şekilde dinlemeyi yeğ tutan Meclis, bu konuda asla ödün verilmemesini istiyor, bu tutumu "adaletin bağımsızlığına hücum" diye niteliyor.

Müttefikler Bursa, İstanbul ve İzmir mahkemelerinde yabancı hâkimler görevlendirilerek, bunların, yabancılara ait davalara bakmasını istiyordu.

Meclis'te bu konu tartışılırken, Adalet Bakanı Rifat Bey, "Bu suretle adli kapitülasyonlar kaldırılarak, yerine daha ağırının getirilmek istendiğini" söyledi. Öteki konuşmacılar da bu görüşe katıldılar. Sonuç olarak İsmet Paşa'ya "Kanunların çağdaş ihtiyaca göre değiştirilmesi için, yabancı uzmanlardan bilgi alınabileceği, ancak, hâkimler arasına hiçbir yabancı'nın sokulmayacağı" talimatının verilmesi kararlaştırıldı.

İSTIKRARLI GÖRÜNME ÇAĞIRISI

Hasan Saka, bütün bunları anlattıktan sonra, "Meclis'ten bir ricada bulunacağını" belirterek, "Bazı meselelerde yalan yanlış söylentilerin, Meclis'teki

İSMET İNÖNÜ'NÜN LOZAN'DA YABANCI GAZETECİLERE İLK DEMECİ

Türkiye epey zaman sulh yapılmasını bekledi. Fakat sulh yerine, bilâkis, her hududundan aynı zamanda hücumu uğradı. Bu suretle dâhilde aksülâmel unsurlarına cesaret verildi. Padişah her türlü terakki fikrine karşı idi ve milliyetperverler aleyhine mevki almıştı. Onun için Türk milletinin kendi davasını kendi eline almaktan başka çaresi kalmadı. İstiklâlimizi fethetmek bize pahalıya mal olmuştur. Memleketimiz tahribedilmiştir. Bazıları on asır kadar eski olan en büyük şehirlerimiz bugün kül halindedir. Eskiden mamur olan geniş yerlerimiz bugün viranedir. Yeni tahrip-leri önlemek ve sulha kavuşmak için Türk milleti hiçbir fırsatı kaçırmadan ve hiçbir zaman sulh çarelerinin hepsini kullanmadan silaha sarılmadı. Büyük taarruzdan evvel Londra'ya mümessile-rimizi gönderdik, fakat kabul edilmediler. Tarruzun nihayetinde Fransa'nın muslihane tavasutuna müsait cevap verdik. Bu hareketimiz hüsnü niyetimizi ispata yeter delildir. Lozan Konferansı'nın içtimaî alâkalı devlet-

ler tarafından kabul edildi. Devletlerin davetine ilk cevap veren memleket sulh arzusunu ispat etmiş değil midir? Türk murahhaslarının konferans muhitine herkesten evvel gelmiş olması da Türklerin nasıl sözlerinde durduklarını bir kere daha ispat etmiş oluyor. Türkiye'de ecnebi düşmanlığından bahsedener oldu. Türkiye'deki ecnebilere can ve malları, her şeyden mahrum olmamıza rağmen, tarafımızdan herhangi bir tecavüze maruz kalmamıştır. Türkiye'de Fransızca tedrisatın kaldırıldığı da yalandır. Bilâkis Fransızca dersler artırılmıştır. Ankara Büyük Millet Meclisi üç seneden beri memleketi idare ediyor. Bu meclis bütün selâhiyet ve iktidarı nefsinde toplamıştır. Halife şimdiye kadar siyasî bir vasıta idi. Umumi Harb'demukaddes cihadi halife ilan etti. İnkılabımız esnasında Ankara mümessillerini mahkûm eden yine halife olmuştur. Bu hareketin dinî hiçbir mahiyeti yoktur. Yeni vaziyetiyle halife bütün siyasî cereyanların üstünde ve müstakil bulunacaktır.

Millet Meclisi'nde Lozan gizli görüşmeleri

tartışmaların, görüş ayrılıklarının başka yönlere çekilerek Lozan'a aksettirildiğini, bunun da orada olumsuz etki yaptığını" söyledi.

Bunun üzerine Kayseri milletvekili Selahattin Bey sordu:

"— Hangi meselede beyefendi?"

Hasan Saka, "Arzedeğim, meselâ hilafet meselesi... Öyle propagandalar yapıldı ki, sanki Meclis, on parçaya bölünmüş gibi gösterildi" dedi, şunları ekledi:

"— Türkiye'de istikrar yoktur. Yarın ne olacağı belli değildir. Meclis bölünmüştür, gibi söylentiler yayılıyor. Bunun etkisi de, konferansta hemen hissediliyor. Bu bakımdan, her zamandan çok cephemizin birlik ve beraberlik içinde olduğunu ve tam istikrarın bulunduğu, her vesileyle dışarıya karşı belirtmek mecburiyetinde olduğumuz bir devirde, buna riayet etmenizi bil-hassa rica ederim."

KÖTÜ HABER

Lozan'dan ilk kötü haber Musul konusunda geldi. Meclis, 1 ocak tarihinden sonra, İsmet Paşa'nın Musul'la ilgili mesaj göndermesi üzerine 25 ocakta yine gizli olarak toplandı.

Başbakan Rauf Bey, İngilizlerin Musul sorununu geriye bırakılmasını istediklerini, heyetimizin ise bunu kabul etmediğini, bu yüzden görüşmelerin, "hayatî" bir noktaya geldiğini söyledi ve, "Allah'a hamd olsun, milletimiz tam birlik ve beraberlik içindedir. Ordumuz kuvvetlidir. Davamız haklı bir davadır. Emniyetle sonucu bekleyebiliriz" dedi, sözlerini şöyle sürdürdü:

LORD CURZON'UN TAKTIĞI

"—Lozan'da günlerden beri devam eden görüşmeler ve tartışmalar hasımlarımızın taarruzu şeklinde ortaya çıktı. Delegelerimiz her iddia karşısında, anında mukabil taarruzlarda bulundular. İngilizler ve bilhassa Lord Curzon, görüşmelerde şöyle bir siyasi manevra

izledi: Curzon, kendileri için önemli olan, sonuç almak istedikleri konuları daima ertelemiştir. Bunları özel olarak görüşmek istemiştir. İkinci derecedeki konulardan başlayarak, birincilere geçmiştir. Ancak, kendileri için önemli saydıkları meseleleri, bütün müttefiklerin meselesi yapmışlardır. Ve bize ortaklaşa hücum etmek imkânını yaratmışlardır."

Musul, başından sonuna konferansın en önemli konusu olma niteliğini hiç kaybetmedi. Bu konu konferansta tartışılırken, İsmet Paşa, "Musul'un dün, bugün ve yarın Türkiye'nin olduğunu" söylerken, Lord Curzon da sorunun "Milletler Cemiyeti"ne havalesini istiyordu.

«KAHROLSUNLAR»

Rauf Bey, Fransız ve İtalyanların da İngilizlere yardımcı olduklarını belirtince, milletvekillerinin tümü, "Kahrolsunlar" diye bağırıldılar. Başbakan bu

Yozgat Milletvekili Feyyaz Ali Bey, Lozan delegesi Hasan Saka, İstanbul Rumları konusundaki tartışmaları aktarırken, "Ya Patrikhane?" demiş, birçok milletvekilinin beklediği konuya söz getirmiştir.

tepki üzerine, "zamanından evvel hiddete kapılmayalım" dedi, şunları ekledi:

"—Davamızı en kısa yoldan, en az zararla, en meşru tarzda istihlal edeceğiz. Biz, sulh için gittik, sulh istiyoruz. Sulhu ihlâl eden onlardır Fakat, bu sulhu ihlâl edecek Avrupa, o yangın içinden kurtulamayacaktır. Avrupa için

● **Lozan'dan ilk kötü haber Musul konusunda geldi. İngilizler Musul sorununu geriye bıraktırmak istiyorlardı. Zaten İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un taktiği buydu: Kendileri için önemli olan konuları sürekli ertelemeye çalışıyor, Türk heyetine karşı öteki müttefiklerle birlikte saldırı imkânları hazırlıyordu. Rauf Bey Fransızlarla İtalyanların tartışmalarda İngilizlere yardımcı olduğunu söyleyince milletvekilleri, «Kahrolsunlar» diye bağırıldılar. Başbakan bu tepki üzerine Meclis'i uyardı: «Zamanından önce hiddete kapılmayalım»**

bir felâket, Doğu için bir saadet olacaktır."

Meclis, o kadar kinle doluydu ki, bu sözler, hemen hemen bütün üyelerce, "İnşallah" o günleri görürüz" diye karşılandı. Evet, kim bilebilirdi ki, bu dilek belki de yıllar sonra tutacak, Avrupa'da 2. Dünya Savaşı patlayacak, Lozan'da birbirini koruyan ülkeler harap olacak, milyonlar ölecekti. "İnşallah" dileğinde bulunanların büyük bir bölümü de Lozan'da zaman zaman küçük düşürülmek istenen İsmet Paşa'nın maharetiyle yangının dışında kalan Türkiye'nin penceresinden, korkunç akıbeti ibret ve dehşetle izleyecekti.

CASUS MU VAR?

Başbakan ve Dışişleri Bakan Vekili Rauf Orbay, bunları anlattıktan sonra, bir önceki gizli toplantıda, Lozan delegelerinden Hasan Saka'nın temas ettiği bir konuyu tekrar gündeme getirdi. Gizli toplantılarla ilgili Avrupa basınında çıkan haber ve yazıların, görüşmeleri etkileyecek boyutlara ulaştığını söyledi.

Lozan Konferansı'nın baş aktörlerinden İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un Birleşmiş Milletler arşivindeki karikatürü. Türk başdelegesi İsmet Paşa daha ilk günlerde Lord Curzon'la Musul konusunda çatışmaya girmişti.

Meclis'te casus mu vardı, bu bilgiler nasıl sızıyordu?

Hasan Saka da, daha önce bu konuya değinerek dikkatli olunmasını hatırlatmıştı. Şimdi, İsmet Paşa, Lozan'dan gönderdiği bir mesajla bu isteği yineliyordu.

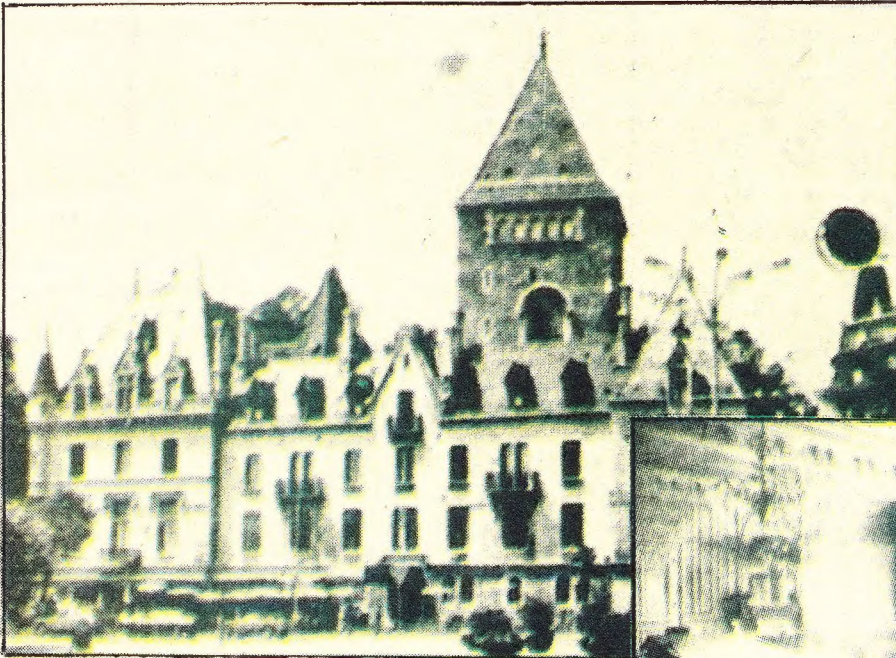
Başbakan, özellikle İngiliz basınının İsmet Paşa ile uğraştığını, nezaket kurallarının daha dışına çıkarak yayın yaptığını belirtti, "Paşa için sağır dediler, konuşulanları anlamaz, dediler" deyince de, pek çok milletvekili, "vicdanı sağır değildir" diye duygularını belirttiler.

Rauf Bey, bu tür yayınların Fransız gazetelerine de yansıdığını bildirdi ve "Fransız basınında da Türkler okumaz yazma bilmezler. Frenkleri nasıl anlayabilirler? Onlar, yalnız entrika karıştırmayı bilirler. Uygarlığı bilmezler, gibi görüşler öne sürerek başarı kazanmaya çalışıyorlar şeklinde yayınlar yer alıyor" dedi, şöyle devam etti:

"—Sonuç olarak şunu söylemek istiyorum: Lozan'da bir meydan savaşı verilmektedir. Bunun sonucu beklenmektedir. Ve ben, aklen, vicdanen ve imanen kaniyim ki, muzaffer olacağız. Yalnız, şu günlerde delegelerimizin işlerini zorlaştıracak tutum içine girmeyelim."

Rauf Bey: «Avrupa için felâket, Doğu için saadet olacak?»

● Millet Meclisi'nin Lozan Konferansı'na ilişkin gizli toplantılarıyla ilgili olarak Avrupa basınında çıkan haberler ve yazılar, görüşmeleri etkileyebilecek boyutlara ulaşmıştı. Meclis'te casus mu vardı? Bu bilgiler Avrupa basınına nereden ve nasıl sızıyordu? İsmet Paşa Lozan'dan gönderdiği bir mesajla, Hasan Saka'nın daha önce ortaya attığı bir isteği yineliyordu: «Dikkatli olmak» gerekliydi! Özellikle İngiliz basını İsmet Paşa ile çok uğraşıyor, onu küçük düşürücü yayın yapıyordu.

Üstte Lozan Konferansı'nda görüşmelerin cereyan ettiği Chateau d'Ouchy (Uşi Şatosu). Şatonun ön görüşmeler için kullanılan büyük salonunda (yanda) Türk heyeti, fotoğrafın sol tarafına düşen masada oturuyordu.

Türkiye'de ilk pasaport

Osmanlı

devletinde çeşitli

bakanlıklarda

bulunan Abbas

Halim Paşa'nın

ailesi için

verdiği pasaport

dilekçesi.

Abbas Halim

Paşa (1886-1934)

Mısır prenslerinden

Halim Paşa'nın

oğlu ve Sadrazam

Said Halim

Paşa'nın

kardeşiydi.

Mısır Hıdiv'i

Tevfik Paşa'nın

kızı Hatice

Hanım'la evlendi

Devlet Şûrası

üyeliği, Bursa

Valiliği ve çeşitli

bakanlıklarda

bulunduktan sonra

1918'de İstanbul'un

işgalinde İngilizlerce

Malta'ya sürüldü.

İki yıllık sürgünden

sonra İstanbul'a

dönen Abbas

Halim Paşa

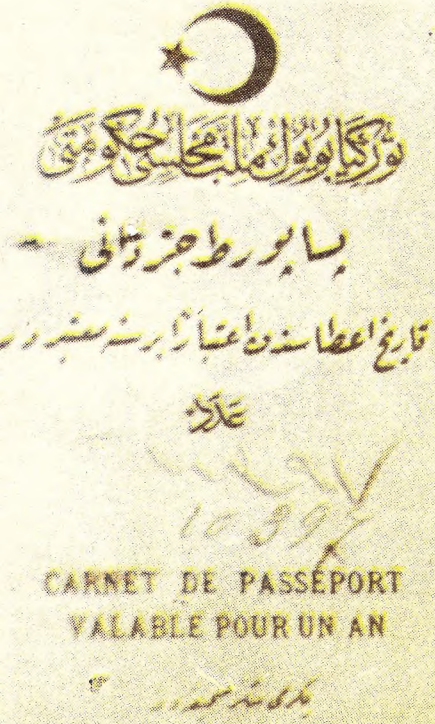
1923'te ailesiyle

birlikte Mısır'a gitti

1934 yılında

Kahire'de öldü.

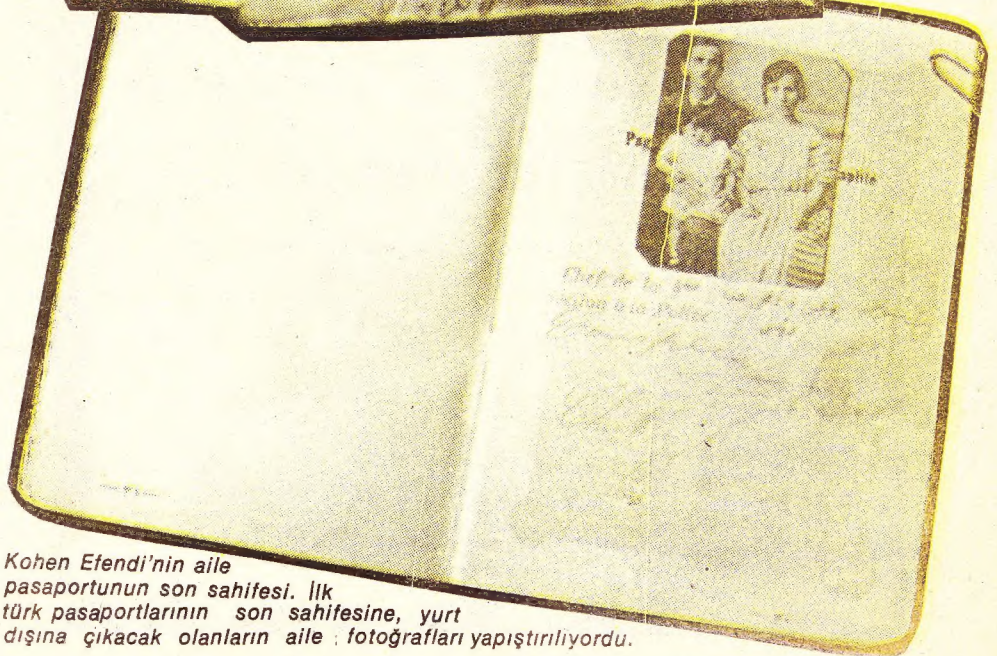
aportlar

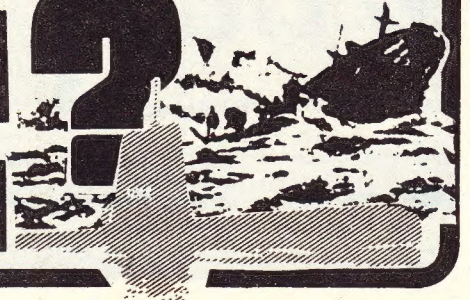
"Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" damgalı bir pasaport. Musevî yurttaşlarımızdan Asseo Efendi ve ailesi için çıkartılan bu pasaportun sağ tarafındaki damga pulları, İkinci Mahmut'un tuğrasını taşıyor.

CUMHURİYETİN ilânından önce Ankara hükümeti, uluslararası egemenlik haklarından olan pasaport verme yetkisini kullanarak, yurt dışına çıkmak isteyen Türk vatandaşlarına "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" damgalı pasaportlar verdi. Bir yıl süreli ilk Türk pasaportları 28 sayfadan oluşuyordu. Pasaportlar Türkçe-Fransızca olarak düzenleniyordu. 1920'li yıllarda çoğunlukla gayrimüslim yurttaşlar tarafından ailece çıkartılan bu pasaportların ilk sayfasında aile reisinin, sonunda ise ailelerinin fotoğrafları yer alıyordu. Bugün birer kopyaları İstanbul Emniyet Müdürlüğü arşivlerinde bulunan bu pasaportların ilişik belgeleri incelendiğinde, o yılların birçok tanınmış kişileri için hazırlanan pasaport suretlerine rastlanıyor. Bunlar arasında eski sadrazamlar, bakanlar, Osmanlı hanedanı mensupları da bulunuyor.

Kohen Efendi'nin aile pasaportunun son sahifesi. İlk türk pasaportlarının son sahifesine, yurt dışına çıkacak olanların aile fotoğrafları yapıştırılıyordu.

«Refah» 12 kim batırdı

İngiltere'ye
sipariş edilen denizaltı
ve uçaklar hazırды.
İngiltere, «Gelin,
alın» diyordu

Almanlar da İngilizler de

«Biz yapmadık» diyordu

Alman-Sovyet savaşının
başlamasından ve Türk-Alman
saldırmazlık paktının
imzalanmasından birkaç hafta
önce torpillenen, «Refah»
gemisinde 111 Türk
askeri hayatını kaybetmişti

1941 ilkbaharında Orta Avrupa ve Balkanlar'dan kaçan Batılı gazeteciler, Ankara'da toplanmışlardı. Almanya'nın Kıbrıs'a, Orta Doğu'da herhangi bir yere veya uzak bir olasılıkla da olsa Rusya'ya saldırmasını bekliyorlardı.

Bu bekleyiş günlerinde Amerikalı gazeteciler bir âlemdi. İki ülke arasındaki büyük saat farkı nedeniyle gündüzleri genellikle uyurlar veya tenis oynarlardı. Örneğin, New York Times'in muhabiri Sulzberger iyi bir tenis oyuncusuydu. Türk tenis turnuvasında yarı finale kadar da yükselmişti. Ama son maçında seyirciler arasında Cumhurbaşkanı İnönü'yü de görünce bir hayli heyecanlanmış ve oyunu kaybetmişti.

Bu gazeteci grubu, gecelerini de Karpiç'te geçirir ve lokalın Romen orkestrasına anti-nazi parçalar çaldırırdı.

Ankara'ya girerken gazeteciler bir

hayli tedirgindi. İyi haber alan Türk kaynakları dışında hiç kimse bir Alman-Rus savaşına olanak tanımıyorlardı. Hatta 16 haziranda bir Amerikalı gazetecinin Ankara'dan çektiği telgraf Finlandiya, Vichy Fransası ve İspanya'da 'Boş bir vehim' olarak nitelendirilmişti. Gazetecinin telgrafı şu idi:

"Alman-Rus ilişkilerinin çok kritik bir noktaya ulaştığı görülmektedir. İyi haber alan diplomatik kaynaklar, çok kısa bir zaman sonra dünyada bomba etkisi yaratacak bir olay beklemektedirler. Alman ve Rus orduları kendi sınırlarında yığınak yapmaktadırlar. Uzun süreli bir savaşa hazırlanan Almanya'nın Kafkasya ve Ukrayna'daki doğal kaynaklara egemen olmak istediği anlaşılmaktadır."

sözleşmesini unutmadan bunu dengelemek için şimdi de Almanya ile karşılıklı saldırmazlık paktı arıyordu. İngiltere, Türkiye'nin tarafsızlığını koruması ve Almanya ile yandaş olmaması için bir yandan siyasi baskı yaparken, öte yandan da yeni girişimler peşindeydi.

1941 yazının başında İngiliz Büyükelçisi Sir Huggessen, Türk hükümetine İngiltere'nin şu mesajını getirmişti:

"İngiltere'ye sipariş edilen Burak Reis, Murat Reis, Oruç Reis ve Uluç Ali Reis denizaltıları hazır. Ayrıca dört uçak filosu da teslim edilmek üzere tamamlanmıştır. Bunları alacak elemanları gönderin, derhal sizlere teslim edelim."

Haziran ayı başında, yani Alman-Rus

mesi için gerekli işlemlerin yapılmasını emretti.

Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ile işbirliği yaparak 143 denizci ve havacıyı gemi ve uçaklarını almak için görevlendirdi. Bu göreve atanların 16'sı öğrenci idi.

Ulaştırma Bakanlığı da, kafilayı Mısır'a götürecek bir gemi aramaya başlamıştı. İstanbul'daki Deniz Ulaştırma Komisyonu bu iş için Berzelay Benjamen şirketine ait "Refah" gemisini bu işe uygun bulmuştu. "Refah", 16 haziranda İstanbul'dan ayrılarak 21 haziranda Mersin'e varacak, denizci ve havacıları alarak 22 haziranda Mısır'a gidecekti.

Mersin'den Mısır'a doğru hareket eden "Refah" da 143 subay, askeri öğrenci ve er vardı. Bunlardan 28'i, 25 haziran sabahı bitkin bir halde filikayla Mersin Limanı'na geri döndü. Yanda, torpillenen "Refah" dan kurtulan 32 kişiden bazıları, Mersin'in Kocataş yöresinde filikaları ile birlikte...

"...Boş bir vehim" olarak nitelenen bu telgraftan tam bir hafta sonra Hitler, Rusya'ya saldırmıştı.

«GELİN, GEMİLERİNİZİ UÇAKLARINIZI ALIN»

Türkiye'de ise, İnönü 1930'larda İngilizlerle yaptığı karşılıklı yardımlaşma

savaşından ve Türk-Alman karşılıklı saldırmazlık sözleşmesinden önce Ankara için yepyeni bir sorun çıkıyordu.

Dışişleri Bakanlığı, İngiliz elçisinin önerisini aynı gün Başbakanlık'a bildirmişti. Başbakanlık da, önce Savunma

Bakanlığı'ndan gemileri ve uçakları İngiltere'den alacak kafilenin oluşturulmasını istedi. Ulaştırma Bakanlığı'na da bu kafilenin İngiltere'ye gönderil-

İngilizler, Türk kafilasının 25 haziranda Mısır'da bulunmasını koşul olarak öne sürmüşlerdi. Çünkü, Türk kafiye burada İngiliz askerleriyle buluşacak, uçaklarla Gine Körfezi'ne bir yere gidecek, oradan da İngiltere'ye yollanacaklardı.

Refah vapuru ve İngiltere'ye gidecek Türk subayları 21 haziran sabahı Mersin'deydi. Ancak "Refah" 22 haziran

«Refah» 12 kim batırdı?

**İNGİLİZLER:
«BİZ YAPMADIK»**

**ALMANLAR:
«BİZ YAPMADIK»**

«Refah» faciası
İngiltere, gemimizin
Mihver tarafından
batırıldığı kanaatinde
London 27 (S.A.) — Röyterin dip-
notluk muhabiri bildiriyor.
İngilizler, «Refah»'ın batırılmasını iddia etti.

«Refah»'ın batırılmasından bir gün sonra İngilizler, kendilerinin olayla ilgileri olmadığını açıklayıp, Almanya ya da İtalya'nın suçlu olduğunu ileri sürdüler. Almanya ise, önce birkaç gün sessiz kaldı, sonra, bu kadar çabuk açıklama yapmalarının, İngilizlerin suçunu kanıtladığını iddia etti.

**İNGİLİZ
BÜYÜKELÇİSİ
SİR KNUTCHEBULL
HUGGESSEN:
«OLAYI
AKDENİZ'DE
BULUNAN
ALMAN YA DA
İTALYAN
DENİZALTI LARI
MEYDANA
GETİRMİŞTİR»**

«Refah» faciası
Alman ve İtalyan
makamları, vapu-
rumuzun kaybı ile
mihver filosundan
hiç bir cüzütamın
alâkah olmadığını
bildirdiler.

**ALMAN RESMİ
DNB AJANSI:
«İNGİLİZLER'İN
GARİP
AÇIKLAMASI
VICDAN
RAHATSIZLIKLARINI
KANITLIYOR.
İTALYA'NIN
VE BİZİM
OLAYLA
İLGİMİZ YOK»**

sabahı yerine 23 haziuran akşamı Mersin'den hareket etti.

Bu gecikmenin türlü nedenleri vardı. Önce, gemide herhangi bir kazaya karşı kurtarma gereçleri çok azdı. Bunlar sağlanmaya çalışıldı. Geminin telsizi yoktu. Yeni bir telsiz koymak günler alabilirdi. Bu nedenle bundan vazgeçtiler. Her şeyden önce «Refah» dış sefer yapamayacak kadar da eski ve köhne idi.

Buna rağmen 23 haziran akşamı «Refah» Mısır'a gitmek üzere Mersin'den ayrılmıştı. Gemide bulunanların listesi şöyle idi:

1'i yarbay, 10'u yüzbaşı, 5'i üsteğmen olmak üzere 16 denizci, 16 Hava Harp Okulu öğrencisi, Oruç Reis için 10, Murat Reis için 13, Burak Reis için 13, Uluç Ali Reis için 12 assubay ve çavuş, her dört denizaltı için 63'er.

Kafile törenle uğurlandı. Ama 25 haziran sabahı Mersin Liman Reisliği hayretler içindeydi. Çünkü «Refah» gemisine konulan filika, 28 kişi ile geri dönmüştü. Filikadakiler bitkindi ve:

«Refah battı» dediler.

«Refah» vapuru hareketinden kısa bir süre sonra Türk karasularından çıktıktan sonra kimliği belirlenemeyen bir denizaltı tarafından torpillerle ve batırılmıştı. Ancak, batarken telsiz cihazı olmadığı için de durumunu 20-25 mil ötede bulunan anayurda bildirememişti.

Mersin ve İskenderun'dan derhal motor ve yelkenliler çıkarılarak «Refah» yolcularının aranmasına başlandı. Kazanın üzerinden 36 saat geçmişti. Bu nedenle sonuç alınmıyordu. Sadece denizle boğuşan 4 kişi bulundu, diğerleri boğulmuştu. Böylece, «Refah» faciasından sadece 32 kişi sağ kalıyordu.

Olaydan bir gün sonra İngiliz Büyükelçisi Sir Knutchebull Huggessen, Dışişleri Bakanlığı'na giderek olayın Akdeniz'de bulunan Alman veya İtalyan denizaltıları tarafından yaratıldığını iddia etti. Almanlar birkaç gün sustular. Sonra da resmi ajansları DNB su açıklamayı yaptı.

«Refah gemisi, torpillermesinden birkaç saat sonra hiçbir İngiliz denizaltısının bu torpilleme ile ilişkisi olmadığı bildirilmiştir. Alman askeri yetkilileri şu nokta üzerinde dikkatle durmaktadırlar. Denizaltı harekâtının düzenlenmesini bilen herkes için bu kadar kısa zamanda harekâta bulunan denizaltıdan haber alma olanaksızlığı kesindir. İngilizlerin bu garip ve fevkalâde acele açıklaması, kendilerinin vicdan rahatsızlığını kanıtlamaktadır.

Alman ve İtalyan yetkilileri dikkatli bir incelemeden sonra Alman ve İtalyan filosundan herhangi bir geminin, Türk Refah vapurunun batmasıyla ilgili herhangi bir girişimde bulunmadığını resmen açıklar.

«Refah»'ı kim batırmıştı? İngilizler mi, Almanlar mı? Bu konu, İkinci Dünya Savaşı'nın meçhulleri arasında kaldı. Ama 200'e yakın Türk gencinin hesabı Büyük Millet Meclisi'nde sorulacaktı.

PRENS SABAHATTİN

TAHA TOROS

1908'DE MEŞRUTİYET İLAN
EDİLİNCE, SADRAZAM SAİT PAŞA, SABAHATTİN BEY'E
BİR ÖZEL MEKTUP GÖNDERDİ VE YURDA DÖNMESİNİ İSTEDİ

BİR PROPAGANDA SAVAŞI BAŞLADI

İç ve dış etkilerle güçlenen hürriyet taraftarlarının özlemleri, günün birinde, ordu içerisinde Niyazi ile Enver'in örgütleriyle su üzerine çıktı. Gizli İttihat Terakki Cemiyeti mensuplarıyla ordu mensuplarının oluşturduğu ayaklanma olumlu sonuç verdi. Sultan Abdülhamid, meşrutiyeti ilân etmeye, kapadığı parlamentoyu açmaya mecbur oldu.

"Meşrutiyetin ilanı için yurt içinde gizli çalışanların başında Talât Paşa dışarıdakilerin başında da kısmen Ahmet Rıza ile Sabahattin çaba göstermişlerdi. Hürriyetin ilanından sonra yıllarca gurbette kalan devrimciler sevinç gözyaşları ile yuvalarına döndüler.

ÖNCE TÖRENLERLE KARŞILANDI

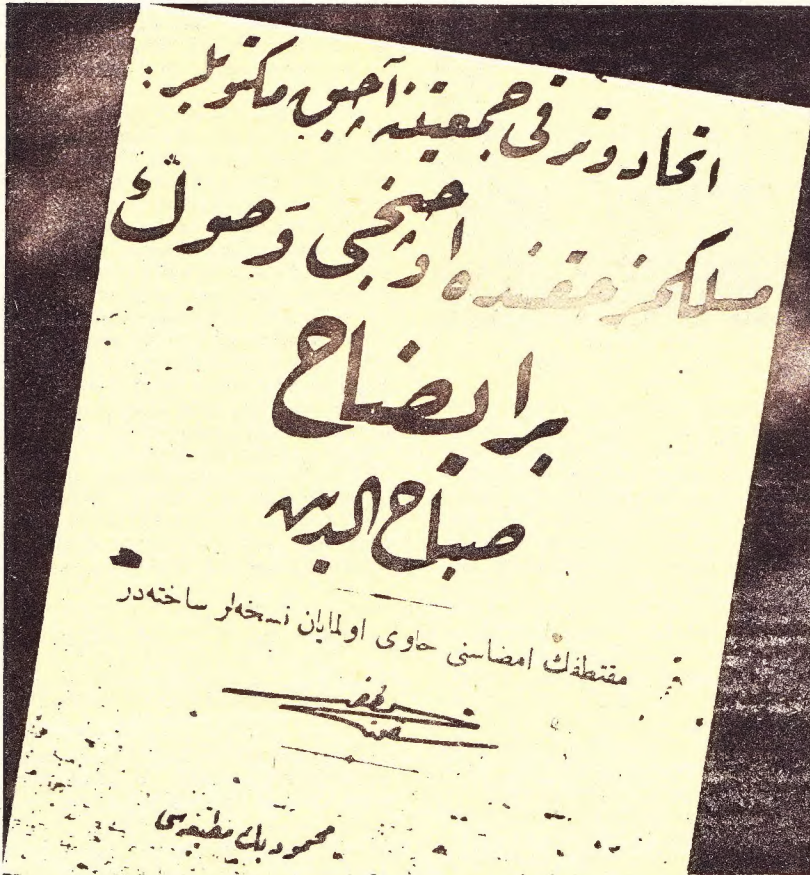
10 (23) temmuz 1908 tarihinde meşrutiyet ilân olunca Sultan Hamid'in çevresi yıkılmış, yetkileri kısıtlanarak hükümdarlık koltuğunda muhafazası öngörülmüştü. Yapılan inkılap o gün için yeterli sayılıyordu.

Sadrazam Sait Paşa, Paris'te bulunan Sabahattin Bey'e özel bir mektup göndererek İstanbul'a dönmesini rica etti.

1899 yılının son ayında, babası Damat Mahmut Paşa'yla yurttan ayrılan Sabahattin, 9 yıllık bir mücadele hayatından, yurt ve aile hâsretinden sonra ülkeye döndü.

Sabahattin, gurbette ölen babasının kemiklerini taşıyan tabutu da beraberinde getirdi. Bu, İstanbul'un tarihindeki sayılı olaylardan biridir.

Sabahattin ile Mahmut Paşa'nın tabutunu İstanbul'a getirmekte olan Senegal vapuru, Çanakkale'den itibaren, resmi törenle karşılandı. Sultan Abdülhamid, Sabahattin Bey'in karşılanmasında ve emrinde kullanılmak üzere Çanakkale'ye bir istimbet gönder-

Sabahattin Bey, İttihat ve Terakki doğrultusundaki basın organlarının kendisine yönelttiği eleştiri ve suçlamalara karşı günlük gazete sütunlarında yeterli bir mücadele veremeyeceğini düşünmüş, broşürler yayınlamaya başlamıştı.

PRENS SABAHATTİN

di. Vaktiyle resmî yazışmalardan, onun adından sonra (Bey) kelimesini çıkartan Padişah, bu defa, Yıldız Sarayı'ndan yapılan bütün yazışmalarda, yegeni Sabahattin adının sonunda (Beyefendi) sözcüğünü kullanıyordu.

Sabahattin Bey yurda dönerken, içerde ve dışarda bu inkılap için çalışmış bütün İttihat ve Terakki mensupları tarafından sevgi ve saygı ile karşılandı. Gösterilen bu saygı, biraz da tabut içinde kemikleri gelen Damat Mahmut Celalettin Paşa'ya karşı idi. Her ne olursa olsun gösterilen büyük sevgi Sabahattin Bey'i millet kalbinde yüceltiyordu. İlk günler her tarafta (Yasasın Sabahattin Bey) sesleri sık sık işitildi. O, bir parlak yıldız olma yolundaydı. Bilgili idi, birinci sınıf yazardı ve eşsiz bir hatipti. Nezaketi, terbiyesi, karakteri ile üstün niteliklere sahipti. Akıcı bir üslup içerisinde, konuları dile getirmede, tatlı kelimelerle görüşlerini savunmada gerçekten bir ustaydı.

NEDEN KARŞI ÇIKTILAR?

Ancak, günün birinde yönetimi ele geçirmesinden, gösterilen bu sevgiyi basamak yapmasından korkuluyordu! Bu itibarla İttihat ve Terakki mensupları, kazanılan hürriyet zaferinde yalnız kendilerinin payı bulunduğunu millete yansıtmak için, onun milletin gözünden düşürmek çabasına yöneldiler.

Sabahattin Bey'in karşısına çıkanlar, eski ünlü arkadaşları idi. Hürriyetin sevinç sarhoşluğu içerisinde bulunan bir kısım İttihatçılar, fikir uyumsuzluğu bahanesi ile Sabahattin'i hırpalamaya başladılar.

Onun öteden beri savunduğu düşüncelerine insafsız denilebilecek şekilde hücumla başladılar, her yerde onu yerdiler. Sabahattin ise bütün bu saldırılara fikirle cevap verme, onları prensipler üzerinde ve terbiye kuralları çerçevesinde karşılama eğilimindeydi. Nitekim bütün münakaşalarda, terbiyenin, insanlığın ve dürist politikanın gerektirdiği medeni eleştirilerin örneklerini verdi.

İSTANBUL'DAKİ KONFERANSLAR

Sabahattin Bey, çekici üslubu olan bir yazar, güzel konuşan, gerçek an-

lamıyla o devirde eşine rastlanmayan bir hatipti. Topluluk önünde böylesine düzgün, heyecanlı konuşma kabiliyeti olan birinden yararlanmak gerekirdi. Düşüncelerini toplumla yüz yüze gelecek anlatmak ve konferanslar tertiplemek fikri, yakın dostlarından geldi. Başarılı olan, alkışlar toplayan bu tür konferansları, İstanbullular ilk defa görüyorlardı. Sabahattin'in sesi yankılamı sürdürürken, İttihatçılar bu gür sesi kısmak, daima sabote etmek istediler.

Bu amaçla, kendilerine bağlı yüksek tahsildeki gençleri kullanmayı düşündüler.

Ahrar Partisi
Genel Sekreteri Nurettin Fevruh

Sabahattin Bey'in gerek Şehzadebaşı'nda ve Beyoğlu'nda Ünyon Fransız'da gerek Bebek bahçesinde verdiği bilinçli konferanslar, entelektüeller arasında büyük ilgi uyandırdı. 1908 ekim ayında, Şehzadebaşı'ndaki Fevziye Kiraathanesi'nde düzenlenen konferansa İstanbul'un her semtinden dinleyiciler katıldı. İttihat ve Terakki Komitacıları da, Hukuk Fakültesi'nden, gözlerini budaktan esirgemeyen, atılganlığı ve parlak konuşmalarıyla sıvrılmış kişileri seçtiler. Bunlar Sabahattin'in konferanslarına gidecekler ve onun konuşmasını engelleyeceklerdi! Bunların başında o zamanki hukuk mektebinde okuyan Abdülkadir Kemâli bulunuyordu. Arkadaşlarıyla birlikte Sabahattin Bey'in konferans vereceği salona gidip görevlerini yapacaklardı! Fakat, Sabahattin Bey'in bilgili, zevkli ve sürükleyici konferansının etkisi altında kalarak sabote etmek şöyle dursun alkışlamaktan elleri şışmıştı! Konferanstan çıktıkları akşam, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkez binasına gelen bu gençler

adına, parti kodamanlarına durumu izah eden Abdülkadir Kemâli Bey: "Biz bugün, bu kadar bilgili bir adamı yuhalamayacak kadar cahil olmadığımızı anladık..." dedi.

SABAHATTİN'İ ETKİSİZLEŞTİRME ÇABALARI

Sabahattin'in konferanslarını komitacı insanlar göndermek suretiyle sabote edemeyen İttihat ve Terakki mensupları, bu defa içlerindeki yegâne hatip olan Cavit Bey'i (Eski Maliye Nazırı) karşı konferanslar verdirme suretiyle eleştirmek istediler. Fakat Sabahattin Bey'in sürükleyici ve coşturucu etkisini yaşatamadılar. Bu defa İttihatçılar, Sabahattin'i ellerindeki yayın organlarıyla yıldırma, sindirme politikasına başvurdular. Bu görevi ünlü gazeteci Hüseyin Cahit (Yalçın)'a verdiler.

Hüseyin Cahit, insafsız ve ardı arkası kesilmeyen hücumlarla Sabahattin'i ve onun görüşlerini (Tanin) gazetesinde köttülemeye başladı. İktidardakiler, Hüseyin Cahit'i destekleyen daha birçok küçük gazete ve gazeteci de buldular.

Sabahattin Bey'e yöneltilen hücumlar, toplum biliminde (adem-i merkeziyet) idarî bir muhtariyet olarak belirlendiği tezini çürütmek ve bunun, ileride yurdu parçalayabilecek sonuçlara götürdüğü üzerinde yayını yoluyla topluma duyurmaktı. Ancak, yapılan bu eleştirilerde kalpleri kıran sert kelimelere zaman zaman yer veriliyordu. Sabahattin Bey'in bunlara karşı terbiyeli sesini ancak kendi çevresindekiler duyabildi. Geniş halk kitleleri, Sabahattin'e aleyhtar olan partizanların elindeydi. Aslına bakılırsa, Sabahattin Bey'in düşüncelerini anlayabilecek kişiler entelektüel olanlardan ibaretti. O yıllarda Türkiye'de okumuş yazmış olanların oranı düşünülecek olursa, Sabahattin Bey'i tutanlar azınlıkta kalırdı. Kısacası parti zihniyeti üstün çıkıyordu ve tutumları, değerleri çürütmeye yeterliydi.

İTTİHATÇILARA AÇIK MEKTUPLAR

Prens Sabahattin'in, İttihatçı gazetelerin hücumuna karşı, elinde bir yayın organı yoktu. Gerçi bazı gazeteler onu destekliyordu ama, bütün bunlar İttihat ve Terakki Partisi gazetelerinin yayın eleştirmelerine karşı koyacak güçte değildi. Aslında okuyucuları da azdı.

Sabahattin Bey bu ağır eleştiriler karşısında, fikirlerinin günlük gazete sütunlarında ömürsüz olacağını düşün-

Hüseyin Cahit Yalçın

dü ve bir broşür şeklinde yayınlamayı uygun buldu. İttihatçılara açık mektup niteliğinde yayınlanan üç ayrı broşürde, onlar tarafından yanlış anlaşılan (Adem-i merkeziyet) ve (Teşebbüs-ü şahsî) konularındaki düşüncelerini izah çalıştı. Sabahattin'in görüşlerini yansıtan bu küçük broşürlerden binlerce nüsha dağıtıldı (1).

Sabahattin Bey, kendisine hücum edenlere, özetle şöyle karşılık veriyordu:

"... Biz görüşümüzde, nelere katlandık, ne azaplar gördük... Biz o sürgün hayatının ardı arkası kesilmeyen yumruklarıyla pençeleşirken, İstanbul'daki aile çevremizin çektiği kahr-ları evimizin bir cennennemin parçası ha-line geldiğini gördük... Babasının ölüm döşeginde, annesinin yürekten yaralı üzüntüleri içerisinde ezilen bir evlât kal-bi, felâketler içerisinde kalan eşinin iç sızlatan durumu, güneş yüzü görmeden büyüyen yavrusu için parçalanmış bir

baba kalbi, kişiliğimizde toplanmış bu-lunuyordu.

«GARAZ DEĞİL KARDEŞLİK»

Mutlulukları uğrunda canımızı ver-meyi kutsal bir görev saydığımız o aziz vücutları, bunca yıllık işkenceye neden kendi elimizle teslim ettik? Çevreyi ku-şatan, ömürleri kısaltan melûn casus-ların kahredici gözleri önünde yaşanı-lmaz bir hayatı yaşarken, biz niçin defa-larca mâruz kaldığımız ölüm tehditleri-ne karşı millî haysiyetimizin savunma-sını, aradığımız bir hayatı, aynı uğurda bûsbütün feda eylemek gerekirse, bunu bir fedakârlık saymaktan bile utanırız, dedik...

... Madem ki hepimiz bir hakkı, hak-ların en kutsal olan vatanını savun-uyoruz. Bâri onu, her şeyden evvel, lâıyk olduğu üstünlüğe çıkararak mü-dafaaya çalışalım... Haksever bir ulu-sun duygularının birleştiği konular, garaza değil kardeşliğe, dünyayı kap-sayan bir sevgiye dayanır."

AHRAR PARTİSİ KURULUYOR

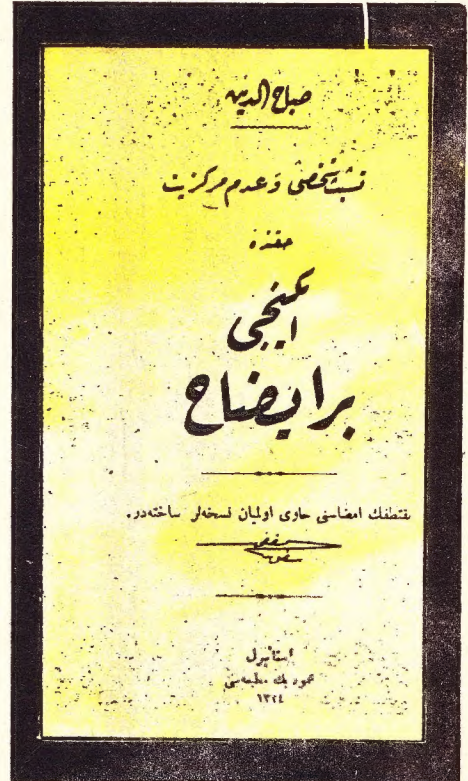
(Ahrar) sözcüğü (Özgürler) veya (Özgürlükler) anlamına gelir.

Bu adlı parti, ne maksatla kurulmuş-tur? Rahmetli Sabahattin Bey'in karde-şi Lütfullah Bey'e göre, Türkiye'de İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı libe-ral bir partiye ihtiyaç vardı. (Ahrar) ke-limesi bir bakıma, bu liberallik anlamını kapsamaktaydı.

Batı anlamında, sosyal ve ekonomik temellere dayanan bu partinin ha-zırlanan beyannamesi 14 eylül 1908 günü, resmen hükûmete ve-münevverler topluluğu görüşümünde idi. Kurucuları arasında devrimci fikir-leri ile tanınan daha sonra birkaç milletvekilliği ve bakanlığa kadar yük-selen Bahattin Şakir, Nurettin Ferruh (Alkent), Kıbrıslı Tevfik ile Şevket, Ma-hir Sait, Celâlettin Arif, Ahmet Fazlı, Dr. Nihat Reşat (Belger), gazeteci Ahmet Samim, Mabeynci Reşit, Da-mat Salih Paşa ve Çürüksulu Ahmet Paşa gibi kıymetli kişiler vardı.

Parti, Babiâli'de, şimdiki vilâyet kar-sısında, Ömer Efendi hanında kiralanmış bir odada çalışmasına başladı. Parti ku-rucularının prensipleri arasında:

1. Sabahattin Bey'in adem-i merkezi-yet fikrinin benimsenmesi.
2. İttihat ve Terakki'nin, bir komite halinden çıkıp, hürriyet esaslarına da-yalı partiye dönüştürülmesi.
3. Ordunun politikaya karışmaması.
4. Azınlıkların eşit hak ve görevlere sahip kılınması.
5. Eli kalem tutan kişilerin partiye kozandırılması, gibi konular yer al-maktaydı.

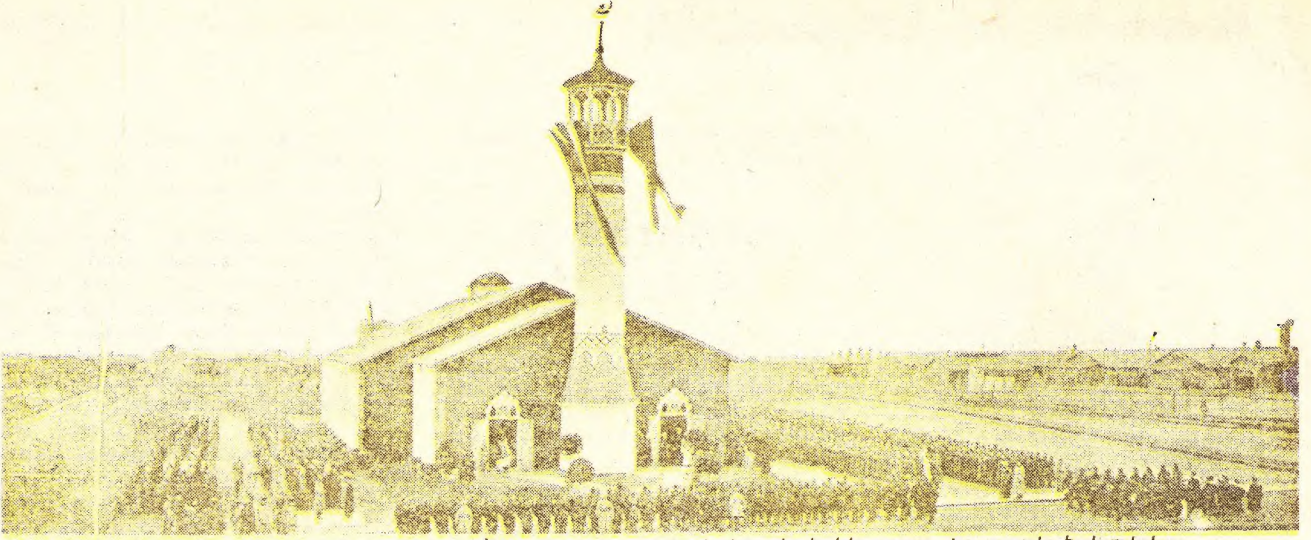
Prens Sabahattin'in binlerce nüsha dağıtılan ve "adem-i merkeziyet" ile "teşebbüs-ü şahsî" konularındaki gö-rüşlerini geliştirip savunduğu broşür-lerden birinin kapağı. Sabahattin Bey'in bu broşürleri aynı zamanda İttihatçılara açık mektup niteliği de taşıyordu.

(1) Sabahattin Bey'in (Adem-i Merkeziyet) ve (Teşebbüs-ü şahsî) görüşlerini ve bunları eleştirenlere vermiş olduğu cevapları kapsa-yan 3 broşürü mevcuttur. Ayrıca 1912'de Sultan Reşad'a hitaben yazdığı açık mektubu ile (Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?) adlı eseri yayınlanmıştır. Sabahattin Bey'in Türkiye için uygulanmasını istediği öneriler 1902 yı-lında Paris'te toplanan birinci Jöntürk kongresinden beri tartışma konusu olmuştur. Bu eleştiriler o günden zamanımıza ka-dar süregelmiştir. Çetin eleştiriler, Meşrut-i-yet devrinin ilk yıllarına rastlar. Mütareke yıllarında tekrar alevlenir.

Eski gazetecilerden ve nazırlardan İzmit'te linç edilen Ali Kemal, gerek (İkdam), gerek (Peyam) daha sonra (Peyami Sabah) gazete-lerinde, Sabahattin'i tutar bir eğilimdedir. Abdullah Cevdet'in Mısır'da, İsviçre'de, da-ha sonra İstanbul'da yayınladığı (İçtihat) ve bir aralık (İştihat) dergisinin tutumu da Sa-bahattin'in lehindedir: (İçtihat, Yıl: 1908 No: 5 - Yıl: 1918, No 128, 129, 130, 131. İştihat, Yıl: 1918 No: 133, 135).

(Meslek-i İctimaî) yıl: 1919. No. 1 ile (Mü-

şahade) yıl: 16 ocak 1919, No. 3 - dergileri de Sabahattin'in fikrini benimseler. (Ati) gazetesinin 1919 tarihli 291 sayılı nüshası-n-da yayınlanan yazısında, bir kaçın mu-harremiz Nezîhe Muhittin de bu eğilimde-dir. 1920 yılında (Hadisat) gazetesinin 37. sayısında Cenab Sabahattin bir makale ya-yınlar, 9 ocak 1920 günü (Vakit) gazetesi Sa-bahattin ile yapılan geniş bir röportajı ya-yınlar. 6 şubat 1920 tarihli sayısında (Peyami Sabah) gazetesi Sabahattin'in (Millî Vicdana Hitap)ına geniş bir yer verir. Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, gazetesi (Hikmet)'in 31 mart 1926 günlü 52'inci ve 7 nisan 1927 tarih-li 53'üncü sayılarında Sabahattin'in fikirlerini yerer. Bu yermelere, daha sonra, ünlü Maarif Nazırı Emrullah Efendi de 1930'da yayınladığı (İzahname)siyle katılır. Cumhu-riyetin ilânından sonra, gazeteci ve milletve-kili olan Celâl Nuri de (Türk İnkılabı) adlı ki-tabında, gazeteci ve milletvekili Yunus Nadi, parlamentoda, adem-i merkeziyete değinen bir müzakere vesilesiyle 9 ocak 1925 günlü (Cumhuriyet) gazetesindeki başmakalesinde Sabahattin'in görüşlerini yerer.

Caminin açılış töreninde Türk ve İtilâf Devletleri askerleri toplu halde saygı duruşunda bulundular.

Esir kampında yapılan cami

BİRİNCİ Dünya Savaşı sırasında, bugün Avusturya sınırları içerisinde kalan Ecker'de esir kampını, İtilâf devletlerince esir alınan Türk subayları oluştuyordu. Buradaki türkler, 1915'de kendi aralarında topladıkları paralarla, kampa bir cami yaptılar ve açılış

törenine İtilâf Devletleri subaylarını da davet ettiler. Tören sırasında yabancı bir askerî birlik saygı duruşunda bulundu. Minarenin önünde yabancı subaylarla birlikte resim çektiren Türklerin bu fotoğrafları, o yıllarda çıkan dergilerde yayınlandı.

Törden sonra minarenin önünde toplu halde çektirilen hatıra resmi.